

ВИДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЕМБРІОНУ ЛЮДИНИ

SPECIFIC OBJECT OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF HUMAN EMBRYO

Мустафасва А.І.,

аспірантка кафедри кримінального права,

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасного кримінального права – необхідності визнання життя ембріона людини самостійним видовим об'єктом кримінально-правової охорони. Автор аналізує сучасний стан кримінально-правового захисту людського життя в Україні та світі, обґрунтовуючи актуальність виділення життя ембріона як окремого видового об'єкта охорони у межах родового об'єкта «життя і здоров'я людини».

Дослідження базується на комплексному аналізі міжнародно-правових актів, зокрема Загальної декларації про геном людини та права людини, Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, Декларації прав дитини та інших документів. Особлива увага приділяється аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання, зокрема німецького Embryonenschutzgesetz, британського Human Fertilisation and Embryology Act та польського Кримінального кодексу.

Автор обґрунтовує, що визнання ембріонального життя самостійним об'єктом охорони зумовлене його унікальною біологічною та соціальною природою, яка принципово відрізняє його від інших об'єктів кримінального права. З моменту запліднення ембріон має унікальний генетичний код, що робить його потенційним носієм людської гідності. Дослідження виявляє критичні прогалини в чинному українському законодавстві: темпоральні (відсутність правового визначення життєвого періоду з восьмого по дванадцятий тиждень розвитку), предметні (відсутність кримінальної відповідальності за репродуктивне клонування) та кваліфікаційні прогалини.

Стаття підкреслює соціальну значущість ембріонального життя через демографічний, етичний та науково-технічний аспекти. Автор доводить, що превентивна роль кримінального права набуває особливого значення у сфері захисту ембріонального життя, оскільки шкода на цьому етапі розвитку часто є незворотною. Динамічний розвиток біомедичних технологій вимагає створення адаптивної правової системи для ефективного регулювання сучасних явищ, таких як кріоконсервація ембріонів, преімплантаційна генетична діагностика та клонування.

Ключові слова: ембріон людини, кримінально-правова охорона, видовий об'єкт, біомедичні технології, правові прогалини, міжнародні стандарти, репродуктивне клонування, генетичний код, превентивна функція права.

The article addresses the current problem of modern criminal law – the necessity of recognizing human embryonic life as an independent specific object of criminal legal protection. The author analyzes the current state of criminal legal protection of human life in Ukraine and worldwide, substantiating the relevance of distinguishing embryonic life as a separate specific object of protection within the generic object of "human life and health".

The research is based on a comprehensive analysis of international legal acts, particularly the Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine, the Declaration of the Rights of the Child, and other documents. Special attention is paid to analyzing foreign experience in legal regulation, particularly the German Embryonenschutzgesetz, British Human Fertilisation and Embryology Act, and Polish Criminal Code.

The author substantiates that recognition of embryonic life as an independent object of protection is determined by its unique biological and social nature, which fundamentally distinguishes it from other objects of criminal law. From the moment of fertilization, an embryo has a unique genetic code, making it a potential bearer of human dignity. The study reveals critical gaps in current Ukrainian legislation: temporal (absence of legal definition of the life period from the eighth to twelfth week of development), substantive (absence of criminal liability for reproductive cloning), and qualification gaps.

The article emphasizes the social significance of embryonic life through demographic, ethical, and scientific-technical aspects. The author proves that the preventive role of criminal law acquires special significance in protecting embryonic life, as damage at this stage of development is often irreversible. The dynamic development of biomedical technologies requires creating an adaptive legal system for effective regulation of modern phenomena such as embryo cryopreservation, preimplantation genetic diagnosis, and cloning.

The research demonstrates that systematic criminal legal protection is a basic principle of criminal legislation formation, requiring logical and consistent structuring of all norms aimed at protecting related legal goods. The author argues that embryonic life cannot be fully protected by general norms regarding murder or harm to health due to its specific characteristics. Recognition of embryonic life as a separate specific object would allow systematization of criminal legal norms concerning its protection in logical sequence: from intentional deprivation of embryonic life to illegal experimentation and commercialization.

Key words: human embryo, criminal legal protection, specific object, biomedical technologies, legal gaps, international standards, reproductive cloning, genetic code, preventive function of law.

Вступ. Аналізуючи сучасний стан кримінально-правового захисту людського життя як в Україні, так і у світі, стає очевидною актуальність виділення життя ембріона як окремого видового об'єкта охорони у межах родового об'єкта «життя і здоров'я людини». Така концепція узгоджується з логічною еволюцією кримінального права, яке повинно адаптуватися до викликів, породжених науково-технічним прогресом у галузі біомедицини, та забезпечувати захист найвищих соціальних цінностей на кожному етапі їх існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системне дослідження кримінально-правової охорони життя ембріону людини в Україні не часто стає предметом спеціального дослідження. Певні аспекти цієї проблематики досліджувались вітчизняними науковцями, такими як В. С. Бібленко, С. В. Грінчак, В. О. Єгорова, Б. В. Островська, О. С. Сотула,

Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, Г. В. Чеботарьова та іншими. Однак, майже відсутні порівняльно-правові дослідження кримінальної відповідальності за шкоду життю ембріону людини, що і визначає необхідність детального дослідження зазначеної проблеми.

Мета даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності визнання життя ембріона людини самостійним видовим об'єктом кримінально-правової охорони в рамках родового об'єкта «життя і здоров'я людини». Така концепція дозволить створити системний та ефективний захист ембріонального життя на всіх етапах його розвитку, усунути існуючі правові прогалини в українському законодавстві, забезпечити гармонізацію з міжнародними стандартами біоетики та створити адаптивну правову систему, здатну відповідати викликам сучасних біомедичних технологій.

Виклад основних результатів дослідження. Визнання життя ембріона самостійним видовим об'єктом охорони обґрунтоване його унікальною біологічною та соціальною природою, яка принципово відрізняє його від інших об'єктів кримінального права. У Загальній декларації про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 р. зазначено: «людський геном лежить в основі фундаментальної єдності всіх представників людської сім'ї, а також визнання їх гідності та різноманітності» [1]. З моменту запліднення ембріон має унікальний генетичний код, що робить його потенційним носієм людської гідності, яка потребує особливого правового захисту. Міжнародна декларація про генетичні дані людини від 16 жовтня 2003 р. наголошує на важливості захисту генетичної інформації від дискримінації [2], що логічно поширюється і на ембріональну стадію розвитку, яка є максимально вразливою до зовнішніх впливів.

Досягнення ембріології дали змогу науково обґрунтувати різні стадії ембріонального розвитку, що має принципове значення для створення диференційованого підходу до правового регулювання. Формування первинної смуги на 14-й день розвитку, яка є прототипом центральної нервової системи, стабілізація індивідуальності ембріона після припинення можливості його розподілу або злиття з іншим ембріоном, а також імплантація в материнський організм як встановлення стабільного біологічного зв'язку створюють об'єктивні критерії для визначення стадій охорони [3]. Ці біологічні особливості вимагають створення особливих правових механізмів, які враховують як потенційну цінність ембріона на до-індивідуальній стадії, так і повноцінну правову суб'єктність після формування індивідуальності. Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини від 4 квітня 1997 р. визначає, що «інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над інтересами суспільства або науки» (ст. 2 Конвенції) [4], що підкреслює необхідність захисту ембріона від незаконного впливу та комерціалізації.

Системність кримінально-правового захисту є базовим принципом формування кримінального законодавства, що потребує логічної та послідовної структуризації всіх норм, спрямованих на охорону пов'язаних правових благ. Життя ембріона людини, з огляду на його унікальну природу та специфічні форми загроз, не може бути повноцінно захищене загальними нормами щодо вбивства чи завдання шкоди здоров'ю. Такий підхід не враховує специфічні характеристики об'єкта охорони, що призводить до прогалин у правовому регулюванні. Визнання життя ембріона як самостійного видового об'єкта дозволить систематизувати кримінально-правові норми, що стосуються його захисту, у логічній послідовності: від умисного позбавлення життя ембріона до незаконного експериментування, порушення порядку створення та зберігання, а також комерціалізації використання ембріонів. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року зазначає, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження» [5]. Це формує міжнародно-правову основу для розширення кримінально-правового захисту життя до пренатального етапу.

Фрагментарність чинного правового регулювання створює серйозні перешкоди для ефективного захисту ембріонального життя та правову невизначеність. Аналіз Кримінального кодексу України виявляє ряд критичних прогалин: відсутність правового визначення життєвого періоду з восьмого по дванадцятий тиждень розвитку (темпоральні прогалини); відсутність кримінальної відповідальності за репродуктивне клонування людини (предметні прогалини); і відсутність кримінального переслідування за знищення життя на пізніх термінах вагітності (кваліфікаційні прогалини) [6, с. 109–110]. Закон України

«Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 року встановлює заборону, але не передбачає конкретних санкцій за її порушення [7], що створює ситуацію «декларативного права». Визнання життя ембріона як окремого об'єкта охорони дозволить усунути ці прогалини шляхом створення комплексної системи норм, що охоплюють усі можливі форми посягань на ембріональне життя.

Соціальна значущість ембріонального життя як особливої цінності обґрунтовується кількома аспектами. Демографічний аспект наголошує, що в умовах критичної демографічної ситуації в Україні кожне потенційне життя має стратегічне значення, про що йдеться у статті 16 Конституції України: «збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» [8]. Етичний аспект підкреслює, що ембріональне життя втілює фундаментальні моральні цінності, пов'язані з повагою до потенційного людського життя. Женевська декларація 1948 року встановлює в Присязі лікаря обов'язок «якнайглибше шанувати людське життя від моменту його зачаття» [9]. Науково-технічний аспект акцентує увагу на тому, що розвиток біомедичних технологій, таких як екстракорпоральне запліднення чи генного редагування, створює нові виклики, які вимагають адекватного правового регулювання через спеціалізовані кримінально-правові норми.

Такий підхід забезпечить комплексний захист ембріонального життя на всіх етапах його розвитку, враховуючи наукові, етичні та соціальні аспекти проблеми.

Міжнародний досвід свідчить про зростаючу тенденцію до визнання особливого правового статусу ембріонального життя через створення спеціальних правових режимів. Наприклад, німецький *Embryonenschutzgesetz* 1990 року встановив всеосяжну систему кримінальної відповідальності за незаконне поводження з ембріонами людини, передбачаючи чіткі заборони на різні види маніпуляцій із застосуванням реальних кримінальних санкцій [10]. У Великій Британії, завдяки «*Human Fertilisation and Embryology Act 1990*», введено науково обґрунтоване обмеження для досліджень на ембріонах до 14 днів із суворими кримінальними покараннями — до 10 років позбавлення волі за порушення встановлених правил [11]. У свою чергу, стаття 157а Кримінального кодексу Польщі визначає відповідальність за завдання шкоди або розлад здоров'я зачатой дитини, поширюючи кримінально-правовий захист на ембріони *in vitro* [12]. Такі приклади демонструють загальносвітову тенденцію до необхідності спеціалізованого кримінально-правового захисту ембріонального життя як окремої категорії правових благ.

Превентивна роль кримінального права набуває особливої значення у сфері захисту ембріонального життя, оскільки шкода, заподіяна на цьому етапі розвитку, часто є незворотною і може мати серйозні наслідки як для окремого індивіда, так і для суспільства в цілому. Визнання ембріону самостійним видовим об'єктом кримінально-правової охорони дозволить створити ефективний превентивний механізм шляхом чіткого визначення меж допустимої поведінки у сфері біомедицини. Наприклад, Рекомендація 1046 (1986) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо використання ембріонів і плодів людини включає перелік діянь, які мають бути криміналізовані, серед яких: «злиття гамет людини та тварин, створення дітей від осіб однієї статі, дослідження на життєздатних ембріонах, утримання ембріона *in vitro* понад 14 діб після запліднення» [13]. Імплементація цих рекомендацій через виділення спеціального видового об'єкта сприятиме гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами та забезпечить надійний захист від зловживань у сфері репродуктивних технологій.

Усунення правових колізій та забезпечення правової визначеності є важливим аргументом на користь виділення ембріонального життя як окремого об'єкта

кримінально-правової охорони. Наразі регулювання питань, що стосуються ембріонів, здійснюється фрагментарно через норми кримінального, цивільного, медичного та адміністративного права, що породжує суперечності та прогалини у правозастосуванні. Наприклад, статті 269 та 281 Цивільного кодексу України визначають, що право на життя виникає у особи з моменту народження або з іншого моменту, передбаченого законом, що залишає невизначеним статус ембріона. У Законі України «Про охорону дитинства» зазначено, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною» [14], однак це не охоплює ембріональну стадію розвитку. Визнання ембріонального життя окремим видовим об'єктом кримінально-правового захисту дозволить створити чітку правову рамку, яка ліквідує ці суперечності та забезпечить послідовне і ефективне правозастосування.

Динамічний розвиток біомедичних технологій вимагає створення адаптивної правової системи, здатної ефективно реагувати на нові виклики та загрози, які стосуються ембріонального життя. Традиційні норми, що регулюють вбивства чи завдання шкоди здоров'ю, не пристосовані для врегулювання сучасних явищ, таких як кріоконсервація ембріонів, преімплантаційна генетична діагностика, клонування ембріонів або використання ембріональних стовбурових клітин у терапевтичних цілях. Декларація ООН про клонування людини від 8 березня 2005 року закликає держави «заборонити всі форми клонування людини» та «вжити необхідних заходів для заборони використання методів генної інженерії, які можуть суперечити людській гідності» [15]. Виділення ембріонального життя як спеціального видового об'єкта кримінально-правового

захисту дозволить запровадити правову основу для криміналізації нових форм посягань на ембріональне життя та забезпечить адаптацію кримінального законодавства до технологічного прогресу.

Соціальна справедливість і рівність перед законом вимагають однакового рівня кримінально-правового захисту для всіх форм людського життя, незалежно від стадії його розвитку. Конституція України у статті 21 закріплює принцип, згідно з яким «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [8], що логічно поширюється і на ембріональну стадію, яка є невід'ємною частиною людського розвитку. Відсутність належного кримінально-правового захисту ембріонального життя створює дискримінацію за ознакою віку та стадії розвитку, що суперечить основним принципам правової держави. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у статті 6 проголошує, що «право на життя є невід'ємне право кожної людини» [16], і це положення може бути розширене на всі стадії існування людини, включаючи ембріональну.

Висновки. Таким чином, виділення ембріонального життя як самостійного видового об'єкта кримінально-правової охорони є як теоретично обґрунтованим, так і практично необхідним кроком. Такий підхід дозволить створити сучасну систему правового захисту людського життя, яка відповідатиме викликам часу. Це, зокрема, забезпечить системність кримінально-правової охорони через логічне структурування норм, усуне прогалини у правовому регулюванні, підкреслить соціальну цінність ембріонального життя, забезпечить правову визначеність, гармонізує українське законодавство з міжнародними стандартами біоетики та створить ефективний превентивний механізм для запобігання зловживанням у сфері біомедицини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 лист. 1997 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/human_genome.shtml
2. International Declaration on Human Genetic Data of 16 October 2003. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001331/133171e.pdf#page=45>
3. Скрипніков А. М., Герасименко Л. О., Ісаков Р. І. Перинатальна психологія. Київ : Видавничий дім Медкнига, 2017. 168 с.
4. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo, 4.IV.1997). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164>
5. Declaration of the Rights of the Child, proclaimed by General Assembly Resolution 1386(XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>
6. Дуфенюк О. М. Проблемні аспекти криміналізації діянь проти життя ембріона та плода людини. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 17–18 квіт. 2008 р., м. Львів : Львівський Обласний Благодійний Фонд, 2008. С. 107–112.
7. Про заборону репродуктивного клонування : Закон України від 14 груд. 2004 р. № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15>
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
9. WMA Declaration of Geneva: Adopted by the 2nd General Assembly of the World Medical Association, Geneva, Switzerland, September 1948. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/>
10. Embryonenschutzgesetz vom 13. Dezember 1990. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/ESchG.pdf>
11. Human Fertilisation and Embryology Act 1990. *Legislation.gov.uk* : веб-сайт. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents>
12. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського ; переклад на укр. мову В. С. Станіч. Київ : ОБК, 2017. 138 с.
13. Рекомендація 1046 (1986) щодо використання ембріонів та плодів людини для цілей діагностики, терапії, наукових досліджень, промислового використання та торгівлі : Міжнародний документ Парламентської асамблеї Ради Європи від 24 вересня 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_070
14. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
15. United Nation Declaration on Human Cloning, adopted by the General Assembly Resolution 59/280 on 8 March 2005. URL: https://digitallibrary.un.org/record/541409/files/A_C.6_59_L.27_Add.1-EN.pdf
16. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043